

RELIGIJSKI UTEMELJENI ZAHTEVI ZA IZBEGLIČKI STATUS PREMA ČLANU 1A(2) KONVENCIJE O STATUSU IZBEGLICA IZ 1951. GODINE I/ILI NJENOG PROTOKOLA IZ 1967. GODINE (2004)

UNHCR donosi ove smernice u skladu sa svojim mandatom koji je sadržan u Statutu Kancelarijom Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice, kao i u članu 35. Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine i/ili njenom Protokolu iz 1967. godine. Ove smernice predstavljaju nadopunu *Priručnika o postupcima i kriterijumima za određivanje statusa izbeglice na osnovu Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine i njenog Protokola iz 1967. godine* (iz 1979. godine, ponovljeno izdanje, Ženeva, januar 1992. godine). One su, *inter alia*, rezultat okruglog stola koji su UNHCR i Svetska crkvena služba organizovali u Baltimoru, država Merilend, Sjedinjene Američke Države, u oktobru 2002. godine, kao i analize relevantnih državnih iskustava i međunarodnog prava. Svrha ovih smernica jeste da daju odgovarajuće pravne instrukcije vladama, pravnim stručnjacima, arbitrima i sudstvu, kao i osoblju UNHCR-a koje sprovodi postupak određivanja izbegličkog statusa na terenu.

I. UVOD

1. Zahtevi za izbeglički status koji se temelje na religiji mogu spadati među najkompleksnije zahteve. Arbitri nisu uvek imali dosledan stav o ovome, posebno kad je reč o upotrebi termina „religija“ (vera), koji je sadržan u definiciji izbeglice iz Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine, kao i kad je reč o odlučivanju o tome šta čini „proganjanje“ u tom kontekstu. Religijski utemeljeni zahtevi za izbeglički status možda se preklapaju sa jednim ili više drugih osnova iz definicije izbeglice, ili, što često može biti slučaj, mogu uključivati konverzije do kojih dolazi nakon odlaska, odnosno takozvane zahteve *sur place*. Mada svrha ovih smernica nije da ponude konačnu definiciju termina „religija“, one licima koja donose odluke daju instruktivne parametre, te na taj način olakšavaju postupak određivanja izbegličkog statusa u takvim slučajevima.

2. Pravo na slobodu mišljenja, savesti i vere jeste jedno od fundamentalnih prava u međunarodnom pravu o ljudskim pravima. Stoga je, kad je reč o donošenju odluka u vezi sa religijskim utemeljenim zahtevima, korisno, *inter alia*, pozvati se na član 18. Opšte deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine (u daljem tekstu: Opšta deklaracija) i članove 18. i 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine (u daljem tekstu: Međunarodni pakt). Takođe je relevantan dokument pod nazivom *Generalni komentari*, objavljen od strane Komiteta za ljudska prava,¹ zatim Deklaracija o eliminaciji svih oblika netolerancije i diskriminacije koji se temelje na religiji ili verovanju iz 1981. godine, Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, religijskim i lingvističkim manjinama iz 1992. godine, kao i zbirka izveštaja specijalnog izvestioca o religijskoj netoleranciji.² Ovi interni standardi ljudskih prava usmeravaju definisanje termina „religija“ i u kontekstu međunarodnog izbegličkog prava, na osnovu čega se mogu preispitivati aktivnosti koje države preduzimaju na ograničavanju ili zabranjivanju određenih dela.

II. SUPSTANCIJLNA ANALIZA

A. DEFINISANJE TERMINA „RELIGIJA“

3. U definiciji izbeglice koja je sadržana u članu 1A(2) Konvencije iz 1951. godine navodi se sledeće:

„A. Termin izbeglica će se u svrhu ove konvencije primenjivati na svakoga:

(2) Ko se usled (...) osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili svojih političkih ubeđenja nalazi izvan zemlje svog državljanstva i ko ne može, ili zbog tog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te zemlje; ili ko s obzirom da nema državljanstvo, a zbog gore navedenih razloga se nalazi izvan zemlje svog bivšeg stalnog mesta življenja, ne može ili zbog tog straha ne želi da se u nju vrati.“

4. *Travaux préparatoires* na Konvenciji iz 1951. godine pokazuju da su religijski utemeljeni zahtevi činili integralan i prihvaćeni deo definicije izbeglice u procesu kreiranja Konvencije. Međutim, pokušaj da se termin kao takav definiše nije postojao.³ Ne postoji univerzalno prihvaćena definicija „religije“, ali instrumenti navedeni u paragrafu 2. ovih

smernica sigurno unose više svetla u interpretaciju termina „religija“ u kontekstu međunarodnog izbegličkog prava. Upotreba ovog termina u Konvenciji iz 1951. godine stoga se može shvatiti na način da se njome obuhvata sloboda mišljenja, svesti i verovanja.⁴ Kako je to naveo Komitet za ljudska prava, termin „religija“ nije „ograničen (...) na tradicionalne religije, niti na religije i uverenja sa institucionalnim karakteristikama i praksom koja je analogna praksi tradicionalnih religija.“⁵ On takođe uveliko obuhvata odbijanje ili nepridržavanje bilo koje religijske prakse, odnosno neposedovanje nekog određenog religijskog uverenja. Međutim, ovaj termin ipak nije sasvim neograničen, zbog čega međunarodno pravo o ljudskim pravima predviđa brojna zakonska ograničenja na uživanje religijskih sloboda – kako je to detaljnije pojašnjeno u paragrafima 15. i 16. ovih smernica.

5. Zahtevi koji se temelje na „religiji“ mogu uključivati jedan ili više dole navednih elemenata:

- (a) religija kao verovanje (uključujući i neverovanje);
- (b) religija kao identitet;
- (c) religija kao način života.

6. „Verovanje“ u ovom kontekstu treba tumačiti na način da uključuje teistička, neteistička i ateistička uverenja. Verovanje može biti u vidu uverenja ili vrednovanja božanske ili krajnje stvarnosti ili duhovne sudbonosnosti čovečanstva. Podnosioci zahteva se mogu smatrati jereticima, apostatima, šizmaticima, paganima ili praznovernicima, čak i od strane drugih sledbenika njihove religijske tradicije, zbog čega mogu biti i progonjeni.

7. „Identitet“ je manje stvar teološkog verovanja a više pripadnosti određenoj zajednici, i on se vezuje za zajedničko verovanje, rituale, tradicije, etničku pripadnost, nacionalnost i poreklo. Podnosilac zahteva se može identifikovati sa određenom grupom ili zajednicom, ili imati osećaj da pripada toj grupi ili zajednici, ili biti identifikovan od strane drugih kao neko ko toj zajednici ili grupi pripada. U mnogim slučajevima, verovatna meta progonilaca jesu religijske grupe koje se razlikuju od svoje, jer progonioci vide religijski identitet te grupe kao pretnju njihovom vlastitom identitetu ili legitimitetu.

8. „Religija“ je za neke pojedince vitalan aspekt njihovog „načina života“ i njihovog kompletnog ili parcijalnog odnosa prema svetu. Njihovo verovanje se može manifestovati kroz dela kakva su nošenje prepoznatljive odeće ili obavljanje određenih religioznih obreda, uključujući poštovanje religioznih praznika ili preduslova koji se tiču ishrane. Ovakva praksa može da se čini trivijalnom onima koji se ne pridržavaju takvih obreda, ali svim relevantnim sledbenicima može predstavljati suštinu njihove vere.

9. Nije u svakom slučaju neophodno ustanoviti da li je u pitanju iskreno verovanje, identitet i/ili određen način života.⁶ Na primer, to nije relevantno u slučaju kada se pojedinac (ili grupa) želi deklarirati kao pripadnik određene religije ili religijskog uverenja, sledbenik religijskih obreda, zatim kada progonitelj nameće ili pripisuje tu religiju, veru ili obred datom pojedincu ili grupi. Kako je to rečeno u paragrafu 31. ovih smernica, takođe nije neophodno da podnosilac zahteva išta zna o datoj religiji ukoliko je on identifikovan od strane drugih ljudi kao pripadnik te grupe, zbog čega se plaši proganjanja. Pojedinac (ili grupa) može biti progonjen iz religijskih razloga čak i kada taj pojedinac ili drugi članovi njegove grupe uporno poriču da njihovo verovanje, identitet i/ili način života predstavljaju „religiju“.

10. Isto tako, činjenica da se neko rodio u određenoj religijskoj zajednici ili bliska korelacija između rase i/ili etničke pripadnosti, s jedne strane, i religije, s druge strane, mogu isključiti potrebu da se ispita da li je dati pojedinac sledbenik određene vere i da li je njegov zahtev koji se temelji na pripadnosti toj zajednici *bona fide* zahtev, ukoliko mu se pripisuje da je sledbenik te religije.

OSNOVANI STRAH OD PROGANJANJA

(a) Uopšteno

11. Pravo na religijsku slobodu podrazumijeva slobodu manifestovanja svoje vere ili uverenja, bilo pojedinačno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, posredstvom obreda, ispovedanja, prakse i učenja.⁷ Jedine okolnosti pod kojima se religijska sloboda može ograničiti postavljene su u članu 18(3) Međunarodnog pakta, kako je to pojašnjeno u paragrafima 15. i 16. u daljem tekstu.

12. Proganjanje iz religijskih razloga stoga može poprimiti raznorazne oblike. U zavisnosti od tipa proganjanja u svakom pojedinačnom slučaju, uključujući i posledice koje to proganjanje ostavlja po datu osobu, relevantni primeri obuhvataju zabranu pripadanja nekoj religijskoj zajednici, zabranu obavljanja obreda u zajednici sa drugima, javno ili privatno, zabranu religijske nastave, ili teške diskriminatorne mere koje se nameću pojedincima zbog toga što oni praktikuju svoju veru, pripadaju ili su identifikovani kao članovi određene religijske zajednice, ili zbog toga što su promenili svoju veru.⁸ Isto tako, proganjanje se može javiti u zajednicama u kojima je dominantna jedna vera,

u kojima postoji blizak odnos između državnih i religijskih institucija, u kojima dolazi do diskriminacije ukoliko se neko ne prikloni dominantnoj religiji ili se ne ponaša u skladu sa njenom verskom praksom.⁹ Proganjanje može biti inter-religijskog karaktera (dakle, usmereno na sledbenike ili zajednice različite vere), intra-religijskog karaktera (unutar jedne te iste religije, ali između različitih sekta, ili između članova jedne te iste sekte) ili kombinacija i jednog i drugog.¹⁰ Podnosilac zahteva može pripadati religijskoj manjini ili većini. Religijski utemeljeni zahtevi mogu biti podneti i od strane pojedinaca koji se nalaze u religijski mešovitom braku.

13. Ako se primene isti standardi kao oni koji se primenjuju za ostale konvencijske razloge – religija, uverenje, identitet ili način života mogu se smatrati fundamentalnim za ljudski identitet, te stoga nikoga ne treba prisiljavati da iste sakriva, menja ili da ih se odrekne kako bi izbegao proganjanje.¹¹ I zaista, Konvencija ne bi pružila nikakvu zaštitu od proganjanja iz razloga vere, kada bi postojao taj uslov da relevantna osoba mora preduzeti određene korake – razumne ili neke druge – da bi izbegla vređanje želja progonioca. Postojanje očevidaca za reči i dela, često je povezano sa posedovanjem religijskog uverenja.

14. Potrebno je ispitati suštinu svakog zahteva na osnovu situacije u kojoj se nalazi dati pojedinac. Relevantne oblasti ovog preispitivanja uključuju individualni profil i lično iskustvo datog pojedinca, njegovo religijsko uverenje, identitet i/ili način života, važnost koju podnosilac zahteva pripisuje tom pitanju, kakve posledice ostavlja ograničenja na podnosioca zahteva, kakva je njegova uloga i aktivnosti koje obavlja u okviru svoje vere, da li je progonilac upoznat ili bi mogao biti upoznat sa ovim aktivnostima, kao i da li bi te aktivnosti mogle uzrokovati postupanje koje dostiže nivo proganjanja. U ovom kontekstu, osnovani strah „ne mora biti utemeljen na ličnom iskustvu podnosioca zahteva“. Na primer, ono što se dogodilo prijateljima ili rođacima podnosioca zahteva, ili drugim pripadnicima iste religijske grupe, što će reći pojedincima koji se nalaze u sličnoj situaciji, „može sasvim dobro pokazati da je njegov strah da će pre ili kasnije i on postati žrtva proganjanja sasvim osnovan“. ¹² Puka pripadnost određenoj religijskoj zajednici u normalnim okolnostima nije dovoljna za jedan održiv zahtev za izbeglički status. Međutim, kako je to navedeno i u UNHCR-ovom priručniku, mogući su slučajevi kada je puka pripadnost dovoljna, naročito ako se u obzir uzme sveukupna politička i religijska situacija u matičnoj zemlji – koja može ukazivati na klimu istinske nesigurnosti kad su u pitanju pripadnici date religijske zajednice.¹³

(b) Restrikcije ili ograničenja na uživanje religijske slobode

15. Član 18(3) Međunarodnog pakta dozvoljava restrikcije na „slobodu manifestovanja nečije vere ili uverenja“ ukoliko su ova ograničenja „propisana zakonom i neophodna za zaštitu javne sigurnosti, reda, zdravlja ili morala ili fundamentalnih prava i sloboda drugih ljudi“. Kako je to zabeležio Komitet za ljudska prava: „Ograničenja se mogu primeniti samo u svrhe za koje su i propisana i moraju biti direktno povezana sa ili proporcionalna specifičnim potrebama za koje su i uspostavljena. Restrikcije se ne mogu nametati u diskriminatorne svrhe ili primenjivati na diskriminatorni način.“¹⁴ Kod procenjivanja legitimiteta date restrikcije ili ograničenja neophodno je stoga pažljivo analizirati zašto i kako je ono nametnuto. Dopustive restrikcije ili ograničenja mogu uključivati mere za sprečavanje kriminalnih radnji (na primer, ritualnih ubijanja) ili škodljive tradicionalne prakse i/ili ograničenja religijskih praksi kojima se povređuju najbolji interesi deteta, kako je to određeno međunarodnim pravnim standardima. Još jedna opravdana, ako ne i neophodna restrikcija, može biti karakterizacija govora mržnje kao krivičnog dela, uključujući i onda kada je počinjena u ime neke religije. Činjenica da većinsko stanovništvo u matičnoj zemlji podnosioca zahteva podržava restrikciju na uživanje neke religijske slobode i/ili da ograničava manifestovanje religije u javnosti – nije relevantna.

16. Kada odlučuju o tome da li su restrikcije ili ograničenja dostigli nivo proganjanja, arbitri ne uzimaju u obzir samo međunarodne standarde ljudskih prava, uključujući zakonita ograničenja na uživanje religijske slobode, nego isto tako moraju proceniti opseg restrikcije i težinu svake kazne koja se nameće za nepoštovanje te restrikcije. Takođe je relevantna važnost centralnog praktikovanja unutar date religije i/ili svakog pojedinca ponaosob. Arbitri treba oprezno da obave ta ispitivanja uzimajući u obzir činjenicu da ono što može izgledati trivijalno nekome sa strane, može zauzimati centralno mesto kad je reč o uverenju podnosioca zahteva. Tamo gde ograničeno praktikovanje nije važno za samog pojedinca, ali jeste važno za datu religiju, malo je verovatno da će se uzdići na nivo proganjanja bez postojanja nekih dodatnih faktora. Za razliku od toga, ograničeno praktikovanje određene vere možda nije toliko važno za datu religiju, ali može biti veoma značajno datom pojedincu, jer predstavlja proganjanje na temelju njegove savesti ili uverenja.

(c) Diskriminacija

17. Religijski utemeljeni zahtevi često podrazumevaju diskriminaciju.¹⁵ Iako međunarodno pravo o ljudskim pravima zabranjuje diskriminaciju iz razloga vere, to ne znači da će svaka diskriminacija dostići nivo proganjanja koji je neophodan za priznanje izbegličkog statusa. Da bi se analizirao neki zahtev za azil, potrebno je napraviti razliku između diskriminacije koja za posledicu ima samo drugačije postupanje i diskriminacije koja dovodi do proganjanja, jer proganjanje sveukupno ili samo za sebe ozbiljno ograničava uživanje fundamentalnih ljudskih prava. Primeri diskriminacije koji dovode do proganjanja uključuju – ali nisu ograničeni na nju, diskriminaciju koja ima supstancijalno nepovoljnu posledicu za podnosioca zahteva, kakva je ozbiljno ograničavanje prava na životnu zaradu ili na pristup postojećim obrazovnim institucijama ili zdravstvenim uslugama. Ovo takođe može biti slučaj kada nametnute ekonomske mere „uništavaju ekonomsku egzistenciju“ određene religijske skupine.¹⁶

18. U normalnim okolnostima, postojanje diskriminatornih zakona samo po sebi ne čini proganjanje, mada oni mogu biti značajan, pa čak i indikativan faktor – koji stoga treba uzeti u obzir. Procena implementacije tih zakona i procena posledica koje takva implementacija ostavlja jesu, u svakom slučaju, ključni za donošenje odluke o postojanju proganjanja. Slično tome, postojanje zakona o religijskim slobodama samo po sebi ne znači da su pojedinci zaštićeni. U mnogim slučajevima se ta legislativa možda i ne primenjuje u praksi, ili su običaji ili tradicija koji se sprovode u praksi jači od tih zakona.

19. Diskriminacija takođe može poprimiti oblik restrikcije ili ograničenja koji se nameće na religijska uverenja ili praksu. Na primer, restrikcije uključuju kazne zbog samovoljnog prelaska na drugu veru (apostazija) ili zbog obraćanja na drugu veru (proselitazija) ili zbog proslavljanja religijskih praznika koji su karakteristični za datu religiju. Prisilna registracija religijskih skupina i nametanje posebnih propisa kojima se ograničava uživanje religijskog uverenja takođe može imati diskriminatorni cilj ili rezultate. Takva dela su legitimna samo ako su „propisana zakonom, objektivna, razumna i transparentna, te shodno tome, ako njihov cilj ili posledica nisu stvaranje diskriminacije.“¹⁷

(d) Prisilna obraćanja na drugu veru

20. Prisilno obraćanje na drugu veru predstavlja teško kršenje fundamentalnog ljudskog prava na slobodu misli, savesti i vere, i često zadovoljava objektivnu komponentu proganjanja. Podnosilac zahteva ipak treba da pokaže subjektivni strah da će prisilno obraćanje za njega lično imati progoniteljski karakter. Generalno, ovaj preduslov je ispunjen kada dati pojedinac ima drugačije uverenje ili veru ili jasan identitet ili način života u odnosu na drugu religiju, ili kad on sam odabere da ne bude povezan ni sa jednom religijskom zajednicom ili skupinom. Ukoliko podnosilac zahteva nije posedovao neko specifično religijsko uverenje (uključujući ateizam) niti se poistovećivao sa nekom posebnom religijom ili religijskom zajednicom pre obraćanja ili pretnje obraćanjem, neophodno je da se proceni uticaj koji prihvatanje druge vere ostavlja na datog pojedinca (na primer, ono može predstavljati čin koji nema neke korelativne lične posledice).

Prisilno poštovanje ili slaganje sa religioznom praksom

21. Prisilno poštovanje religiozne prakse može, na primer, biti u vidu mandatorne religiozne nastave koja nije kompatibilna sa religioznim uverenjima, identitetom ili načinom života deteta ili detetovih roditelja.¹⁸ Isto tako, ono može uključivati obavezu pohađanja religijskih ceremonija ili polaganja zakletvi ili odanosti određenom religijskom simbolu. Prilikom odlučivanja o tome da li takvo prisilno poštovanje predstavlja proganjanje, potrebno je razmotriti samu politiku delovanja, kao i dela koja data osoba mora poštovati, u kojoj se meri oni protivne uverenju date osobe, njenom identitetu ili načinu života, kao i kazni koja se nameće za čin nepoštovanja. Ovakvo prisilno poštovanje može doseći nivo proganjanja ukoliko preraste u nepodnošljivo mešanje u vlastita religiozna uverenja datog pojedinca, njegov identitet ili način života i/ili ako bi kazna za nepoštovanje bila disproporcionalna samom činu nepoštovanja.

22. Prisilno poštovanje može, takođe, biti u vidu nametanja određenih krivičnih ili kaznenih zakona kreiranih na osnovu neke religiozne doktrine protiv koje mogu protestovati oni koji se te doktrine ne pridržavaju. Ukoliko takav zakon sadrži diskriminatorni supstancijalne ili proceduralne garancije, a naročito ukoliko nameće različito stepenovanje kazne na sledbenike i nesledbenike, onda takvi zakoni mogu uzrokovati proganjanje. Ukoliko zakon nameće disproporcionalne kazne za njegovo kršenje (na primer, zatvor za bogohuljenje ili za upražnjavanje alternativne religije, ili smrt zbog preljube), bez obzira na to da li se radi o sledbenicima ili nesledbenicima te iste religije, onda on predstavlja proganjanje. Ovakvi slučajevi su uobičajeniji u državama u kojima je razgraničenje između države i religije ograničeno ili u kojima tog razgraničenja uopšte i nema.

23. Specifičan religiozni zakon može biti progoniteljski ne samo onda kada se nameće nesledbenicima, nego i kada se primenjuje na disidente unutar pripadnika jedne te iste vere. Na primer, sprovođenje zakona koji sadrže odredbe protiv bogohuljenja može se često iskoristiti da bi se prigušile političke debate među revnosnim bogomoljcima i može činiti proganjanje iz religioznih i/ili političkih razloga čak i ukoliko se sprovedi protiv pripadnika iste religije.

C. SPECIJALNA RAZMATRANJA

(a) Polna određenost

24. Posebnu pažnju treba obratiti na uticaj polne određenosti na religijski utemeljene izbegličke zahteve, s obzirom da muškarci i žene mogu drugačije doživeti proganjanje iz religijskih razloga. Odevni preduslovi, restrikcija kretanja, škodljivi tradicionalni običaji, ili nejednako ili diskriminatorско postupanje, uključujući podvrgavanje diskriminatorским zakonima i/ili kaznama – sve ovo može biti relevantno.¹⁹ U nekim zemljama se mlade devojke zavetuju u ime vere na tradicionalne ropske dužnosti ili pružanje seksualnih usluga sveštenstvu ili drugim muškarcima. One takođe mogu biti prisiljene na maloletnički brak, kažnjavanje za „nečasna“ dela u ime vere, ili podvrgavane prisilnom obrezivanju svojih genitalija iz religioznih razloga. Druge se nude zajednicama, pa ih naknadno otkupe pojedinci koji veruju da će im biti ispunjene određene želje. U nekim zajednicama se žene još uvek identifikuju kao „veštice“, te se spaljuju ili kamenuju na smrt.²⁰ Ovakvu praksu može kulturološki prečutno odobravati matična zajednica podnosioca zahteva, a da ona ipak vodi proganjanju. Osim toga, pojedinci mogu biti progonjeni zbog svog braka ili odnosa sa nekim, ko je pripadnik druge vere. Kada zbog polne određenosti podnosioca zahteva državni akteri nisu voljni zaštititi podnosioca zahteva od takvog postupanja, to ne treba brkati sa privatnim konfliktom, ali treba smatrati valjanim razlogom za priznavanje izbegličkog statusa.

(b) Prigovor savesti

25. Pojedine religiozne sekte unutar određene religije uzdržavaju se od vojne obaveze, što predstavlja suštinu njihovog verovanja, zbog čega znatan broj podnosioca zahteva iz religioznih razloga traži zaštitu na osnovu toga što su odbili da služe vojni rok. U zemljama u kojima je služenje vojnog roka obavezno, nepoštovanje ove obaveze često je zakonom kažnjivo. Dalje, bez obzira na to da li je služenje vojnog roka obavezno ili nije, dezertiranje bez razlike predstavlja krivično delo.²¹

26. Ako je služenje vojnog roka obavezno, izbeglički status može se priznati ukoliko je dati pojedinac odbio da služi vojni rok na osnovu istinskih političkih, religioznih ili moralnih uverenja, ili iz valjanih razloga savesti.²² Takvi zahtevi postavljaju razliku između krivičnog gonjenja i proganjanja. Krivično gonjenje i kažnjavanje u skladu sa zakonom čija je primena generalna, u principu ne predstavljaju proganjanje,²³ mada su zabeleženi i izuzeci od ovog pravila. U slučaju prigovora savesti, zakon koji nastoji biti generalno primenjiv može, u zavisnosti od okolnosti, ipak biti progoniteljski ukoliko, na primer, različito utiče na različite grupe, ukoliko se primenjuje ili sprovodi na diskriminatorски način, ukoliko je kazna sama po sebi preterana ili disproporcionalno teška, ili ukoliko je nerazumno od datog pojedinca očekivati da služi vojni rok zbog njegovog istinskog ubeđenja ili religioznog uverenja. Kada se nameće alternativno služenje vojnog roka, kao što je služenje u civilu, onda obično nema osnova za priznavanje izbegličkog zahteva. Pri tome imamo u vidu da neki oblici civilnog služenja vojnog roka mogu od datog pojedinca zahtevati da obavlja dela koja se jasno protive religioznom uverenju podnosioca zahteva. Osim toga, podnosilac zahteva može imati valjan zahtev za izbeglički status i u slučaju kada se odbijanje služenja vojnog roka ne kažnjava nekim teškim kaznama, ali dati pojedinac ipak oseća osnovan strah od teškog zlostavljanja, diskriminaciju ili nasilju od strane drugih pojedinaca (na primer, vojnika, lokalnih vlasti ili suseda) zbog toga što je odbio da služi vojni rok.

III. PROCEDURALNA PITANJA

A. UOPŠTENO

27. U daljem tekstu iznećemo neke generalne tačke koje su posebno relevantne za procenjivanje religijski utemeljenih izbegličkih zahteva:

(a) Religiozna praksa, tradicija ili uverenje mogu biti kompleksni i mogu se razlikovati od jedne verske sekte do druge, ili od jedne zemlje ili regije do druge. Iz tog razloga potrebno je saznati pouzdanu, tačnu, ažuriranu i za tu zemlju ili regiju, odnosno za tu granu ili sektu, specifičnu informaciju.

(b) Za određivanje izbegličkog statusa na osnovu religije od pomoći mogu biti nezavisna stručna lica, čije je stručno znanje posebno fokusirano na zemlju, regiju i kontekst koji su predmet određenog zahteva, i/ili već potvrđena svedočenja drugih sledbenika iste vere.

(c) Lica koja donose relevantne odluke treba da budu objektivna i da ne donose zaključke samo na osnovu svojih vlastitih iskustava, čak i ako su oni sami pripadnici iste religije kao i podnosilac zahteva. Treba izbegavati bilo kakve generalne pretpostavke o određenoj religiji ili njenim sledbenicima.

(d) Kod procenjivanja religijski utemeljenih izbegličkih zahteva, lica koja donose relevantne odluke treba da uzmu u obzir često preklapanje religije i polne određenosti, rase, etničke pripadnosti, kulturoloških normi, identiteta, načina života i ostalih faktora.

(e) Prilikom odabira lica koje vodi postupak i prevodioca, treba voditi računa o kulturološkim, religijskim i polnim aspektima koji bi mogli ometi međusobnu komunikaciju.²⁴

(f) Isto tako, osobe koje vode postupak treba da imaju na umu potencijalne neprijateljske predrasude koje prema podnosiocu zahteva može osećati prevodilac, bilo zbog toga što jeste ili što nije pripadnik iste religije, ili potencijalni strah koji podnosilac zahteva može osećati prema prevodiocu, što bi se moglo negativno odraziti na njegovo svedočenje. Kao i sa svim ostalim izbegličkim zahtevima, od ključnog značaja može biti to da li je prevodilac izverziran za upotrebu relevantne terminologije.

B. KREDIBILITET

28. Kredibilitet je centralno pitanje kod razmatranja religijski utemeljenih izbegličkih zahteva. Mada arbitri mogu smatrati da je tokom preliminarne istrage i pripreme za intervju korisno napraviti spisak pitanja koja treba razmotriti tokom samog intervjua, preopširno ispitivanje ili testiranje religijskog znanja ili uverenja samog podnosioca zahteva nije uvek neophodno niti korisno. U svakom slučaju, kod testiranja znanja u obzir se moraju uzeti individualne okolnosti, posebno iz razloga što poznavanje određene religije može znatno zavisiti od socijalnog, ekonomskog ili kulturološkog miljea iz kojeg dolazi dati pojedinac i/ili od njegovog pola ili godina.

29. Iskustvo pokazuje da je korisno pribeći narativnom obliku ispitivanja, uključujući korišćenje takozvanih otvorenih pitanja kojima se podnosiocu zahteva dozvoljava da pojasni kakav značaj religija ima za njegovu vlastitu ličnost, da opiše praksu koju on upražnjava (ili koju je izbegavao da upražnjava iz straha od proganjanja) ili bilo koje druge faktore koji su relevantni za pojavu straha od proganjanja. Informacija o religioznim iskustvima datog pojedinca može se dobiti tako što ćete ga, na primer, zamoliti da detaljno opiše kako je primio tu veru, mesto i način vršenja obreda ili rituala koje upražnjava, značaj koji data religija ima za njega, ili vrednosti koje – prema njegovom mišljenju – podstiče ta religija. Na primer, pojedinac možda neće znati da navede svih deset zapovesti ili imena svih dvanaest imama, ali može pokazati da uopšteno shvata osnovnu ideologiju date religije. Saznanje u vezi sa religioznim identitetom ili načinom života datog pojedinca često će biti sasvim primereno, veoma korisno, a ponekad čak i neophodno. Takođe treba imati u vidu da detaljno poznavanje religije od strane podnosioca zahteva ne mora ukazivati na iskrenost njegovih uverenja.

30. Kako je navedeno u paragrafu 9. ovih smernica, pojedinci mogu biti proganjeni na osnovu religije čak i ukoliko imaju malo ili nikakvo supstancijalno znanje o ideologiji ili praksi date religije. Nedostatak znanja može se pojasniti kroz dalje istraživanje relevantne religijske prakse na predmetnom području ili kroz razumevanje subjektivnih i personalnih aspekata datog slučaja. Na primer, stepen represalija protiv neke religijske skupine u jednom društvu može ozbiljno ograničiti mogućnost datog pojedinca da izučava ili praktikuje svoju veru. Čak i kada je dati pojedinac u mogućnosti da primi religiozno obrazovanje u datom okruženju, to obrazovanje mu možda nisu dali ljudi koji su za to kvalifikovani. Posebno se ženama često uskraćuje pristup religioznom obrazovanju. Pojedinci u geografski udaljenim područjima mogu iskazati svoju pripadnost određenoj veri i zbog toga iskusiti proganjanje, a da ipak malo poznaju njenu formalnu praksu. S vremenom, određene zajednice mogu usvojiti osobenu religioznu praksu ili

uverenje koje će služiti njihovim vlastitim potrebama, ili ih mogu kombinovati sa tradicionalnom praksom i uverenjima, posebno u slučaju kada se data religija uvodi u zajednicu sa već uspostavljenom dugotrajnom tradicijom. Na primer, podnosilac zahteva možda neće znati da napravi razliku između hrišćanske prakse i animističke prakse.

31. Manje formalno znanje se, takođe, može tražiti od nekoga ko je datu veru stekao rođenjem i nije je puno upražnjavao. Nikakvo znanje se neće tražiti kada se podnosiocu zahteva pripisuje određeno religiozno uverenje ili naklonost ka tom uverenju.

32. Međutim, veće poznavanje date religije može se očekivati od pojedinaca koji za sebe tvrde da su verske vođe ili koji su imali supstancijalno religiozno obrazovanje. Nije neophodno da takva učenja ili poduke budu u potpunosti usklađeni sa objektivno ispitanim standardima, s obzirom da se oni mogu razlikovati od regije do regije, od zemlje do zemlje, ali određeno pojašnjenje njihove uloge i značaj koji određena praksa ili rituali imaju za datu religiju – mogu biti relevantni. Čak i podnosioci zahteva koji poseduju visok stepen obrazovanja ili učenja svoje religije, ne moraju poznavati učenja i praksu koji su po svojoj prirodi kompleksniji, formalniji ili nedovoljno jasni.

33. Naknadni i dodatni intervjui mogu biti neophodni kada su pojedine izjave ili tvrdnje od strane podnosioca zahteva nekompatibilne sa njegovim prethodnim izjavama ili sa generalnim poimanjem religijske prakse ostalih pripadnika te vere na predmetnom području ili regiji. Podnosiocima zahteva se mora omogućiti da pojašne sve nedoslednosti ili nesuglasice koje se pojavljuju u njihovom iskazu.

C. PRELAZAK NA DRUGU VERU NAKON ODLASKA

34. Kada pojedinci pređu na drugu veru nakon što napuste svoju matičnu zemlju, onda takav čin može uticati na stvaranje zahteva.²⁵ U takvim situacijama se pojavljuju određeni problemi u vezi sa kredibilitetom, pa je neophodno rigoroznije i detaljnije ispitati okolnosti i iskrenost samog prihvatanja druge vere. Pitanja koja donosioci odluka (arbitri) treba da razmotre, uključuju prirodu i vezu između religioznih uverenja koja je dati pojedinac imao u matičnoj zemlji i onih koje uživa sada, otuđenje od religije kojeg se pridržavao u matičnoj zemlji zbog, na primer, stava date religije o polnim pitanjima ili seksualnoj orijentaciji, kako je podnosilac zahteva saznao za tu novu religiju u zemlji azila, njegovo iskustvo u vezi sa tom religijom, njegovo psihološko stanje i postojanje dokaza kojima se podupire njegova angažovanost i pripadnost novoj religiji.

35. Kako specifične okolnosti u zemlji azila, tako i specifične okolnosti koje okružuju svaki slučaj ponaosob, mogu opravdati dodatno istraživanje određenog zahteva. Ukoliko je, na primer, došlo do sistematskog i organizovanog obraćanja na drugu veru, sprovedenog od strane lokalnih religijskih skupina u zemlji azila radi omogućavanja preseljenja/nastanjenja u trećoj zemlji, i/ili ukoliko je „instruisanje“ ili „mentorisanje“ podnosioca zahteva ubičajena stvar, ispitivanje okolnosti onda ima ograničenu vrednost. Umesto toga, lica koja vode postupak treba da postavljaju otvorena pitanja i da nastoje da od podnosioca zahteva saznaju koji je motiv njihovog prelaska na drugu veru i kako je prelazak na drugu veru uticao na život podnosioca zahteva. Naravno, i dalje je potrebno ispitati da li bi podnosilac zahteva osećao strah od proganjanja iz konvencijskih razloga u slučaju da bude vraćen u svoju matičnu zemlju. Stoga treba voditi računa o tome da li su organi vlasti u matičnoj zemlji podnosioca zahteva upoznati sa njegovim prelaskom na drugu veru, i na koji način će ti organi najverovatnije posmatrati takav čin.²⁶ Neophodno je doći do detaljne informacije o matičnoj zemlji da bi se odredilo da li je strah od proganjanja utemeljen na objektivnim faktorima.

36. Aktivnosti čiji je cilj da služe sebi samima ne izazivaju osnovan strah od proganjanja iz konvencijskih razloga u matičnoj zemlji podnosioca zahteva ukoliko je oportunistički karakter tih aktivnosti očigledan svima, uključujući i tamošnjim organima vlasti, pa u slučaju da data osoba bude vraćena u svoju matičnu zemlju, ne bi došlo do ozbiljnih negativnih posledica. Međutim, u svakom slučaju se moraju razmotriti sve moguće posledice povratka u matičnu zemlju i eventualna povreda koja može opravdati izbeglički status ili komplementarni vid zaštite. Ukoliko se ustanovi da zahtev služi samom sebi, ali da podnosilac tog zahteva ipak oseća osnovan strah od proganjanja u slučaju povratka, neophodna je međunarodna zaštita. Međutim, kada je oportunistički karakter njegovog dela sasvim očigledan, onda to može bitno uticati i presuditi u postupku razmatranja potencijalnih trajnih rešenja koja mogu biti dostupna u takvim slučajevima, kao i na, recimo, vrstu boravišnog statusa.

1 Naročito vidi Generalni komentar Komiteta za ljudska prava broj 22 (Human Rights Committee, General Comment No. 22), usvojen 20. jula 1993. godine, UN doc. CCPR/C/21/Rev.1/ADD.4, 27. septembar 1993. godine.

2 Ovaj drugi možete naći na internet stranici <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridocda.nsf/FramePage/intolerance+En?OpenDocument>. Relevantni regionalni instrumenti uključuju član 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima iz 1950. godine (1950 European Convention on Human Rights); član 12. Američke konvencije o ljudskim pravima iz 1969. godine (1969 American Convention on Human Rights); član 8. Afričke povelje o pravima čoveka i naroda iz 1981. godine (1981 African Charter on Human and Peoples' Rights).

3 Glavni izvor ovakve namere koju su države imale nalazi se u definiciji izbeglice postavljenoj u Ustavu Međunarodne organizacije za izbeglice (IRO) iz 1946. godine (1946 Constitution of the International Refugee Organisation /IRO/). Ona uključuje one koji su izneli valjane prepreke za povratak jer se plaše proganjanja iz razloga „rase, vere,

- nacionalnosti ili političkog mišljenja. (Peti osnov za proganjanje – pripadnost određenoj društvenoj grupi, naknadno je odobren u pregovorima oko Konvencije iz 1951. godine.)
- 4 Vidi, takođe, UNHCR-ov Priručnik o postupcima i kriterijumima za određivanje statusa izbeglice (*Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*) iz 1979. godine, Ženeva, ponovno izdanje 1992. godine (u daljem tekstu: UNHCR-ov priručnik), paragraf 71.
- 5 Generalni komentar Komiteta za ljudska prava broj 22, gornja fusnota broj 1, paragraf 2.
- 6 Za dodatnu analizu problema kredibiliteta, vidi paragrafe 28–33 u daljem tekstu.
- 7 Vidi član 18. Opšte deklaracije i član 18(1) Međunarodnog pakta.
- 8 UNHCR-ov priručnik, prethodna fusnota 4, paragraf 72.
- 9 U ovom kontekstu, član 27. Međunarodnog pakta glasi: „U državama u kojima postoje etničke, religijske ili lingvističke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama imaju pravo da zajedno sa drugim pripadnicima svoje skupine uživaju svoj osobeni kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju vlastitu religiju, ili da se koriste svojim vlastitim jezikom.”
- 10 Prelazni izveštaj specijalnog izvišćioca o verskoj netoleranciji, „Sprovođenje Deklaracije o eliminaciji svih vidova netolerancije i diskriminacije utemeljenih u veri ili uverenju” (Interim Report of the Special Rapporteur on Religious Intolerance, „Implementation of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief”), UN doc. A/53/279, 24. avgust 1998. godine, paragraf 129.
- 11 Vidi, takođe, UNHCR-ov dokumentat Smernice za međunarodnu zaštitu: Pripadnost određenoj društvenoj grupi u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. godine i/ili Protokola iz 1967. godine o statusu izbeglica (Guidelines on International Protection: „Membership of a particular social group” within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees), HCR/GIP/02/03, 7. maj 2002. godine, paragraf 6. Slično tome, u slučajevima internog bega ili izmeštanja/preseljenja, od podnosioca zahteva ne treba očekivati ili zahtevati da potisne svoje religijske stavove kako bi izbegao proganjanje na području internog bega ili izmeštanja/preseljenja. Vidi UNHCR-ov dokumentat Smernice za međunarodnu zaštitu: Alternativa internog bega ili izmeštanja/izmeštanja u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. godine i/ili Protokola iz 1967. godine o statusu izbeglica (Guidelines on International Protection: „Internal Flight or Relocation Alternative” within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees) , HCR/GIP/03/04, 23. juli 2003. godine, paragrafi 19. i 25.
- 12 UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota 4, paragraf 43.
- 13 UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota 4, paragraf 73.
- 14 Vidi Generalni komentar Komiteta za ljudska prava broj 22, gornja fusnota 1, paragraf 8.
- 15 Vidi uopšteno UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota 4, paragrafi 54. i 55.
- 16 UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota 4, paragrafi 54. i 63.
- 17 Privremeni izveštaj specijalnog izvišćioca o slobodi vere ili uverenja koji se nalazi u prilogu Zabeleške generalnog sekretara, Eliminacija svih oblika religijske netolerancije (Special Rapporteur on freedom of religion or belief, interim report annexed to Note by the Secretary-General, Elimination of All Forms of Religious Intolerance), UN doc. A/58/296, 19. avgust 2003. godine, paragrafi 134. i 135.
- 18 Vrlo je verovatno da se na ovaj način meša u nastojanja države da ispoštuju slobodu roditelja ili zakonitih staratelja da za svoju decu osiguraju religijsku ili moralnu nastavu koja bi bila u skladu sa njihovim vlastitim uverenjima prema članu 18(4) Međunarodnog pakta.
- 19 Za više informacija vidi dokumentat UNHCR-a pod nazivom Smernice za međunarodnu zaštitu: Proganjanje zasnovano na polnoj određenosti u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. godine i/ili njenog Protokola iz 1967. godine o statusu izbeglica (Guidelines on International Protection: Gender-Related Persecution within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees), HCR/GIP/02/01, 7. maj 2002. godine, naročito paragrafe 25. i 26.
- 20 Za pojašnjenje ovakve prakse vidi dokumentat pod nazivom Integracija ljudskih prava žena i nasilje nad ženama iz perspektive polne određenosti, izveštaj specijalnog izvišćioca o nasilju nad ženama, uzrocima i posledicama tog nasilja, Ms. Radhika Coomaraswamy, podnesen u skladu sa rezolucijom Komisije za ljudska prava broj 2001/4, Porodična kulturološka praksa koja je nasilna prema ženama (Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective Violence against Women, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights Resolution 2001/49, Cultural practices in the family that are violent towards women), E/CN.4/2002/83, 31. januar 2002. godine, dostupan na internet stranici [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E719FAE543562C1256BA7004E963C/\\$File/G0210428.doc?OpenElement](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E719FAE543562C1256BA7004E963C/$File/G0210428.doc?OpenElement): „Droits Civils et Politiques et, Notamment: Intolérance Religieuse”, Rapport soumis par M. Abdelfattah Amor, Rapporteur spécial, conformément à la résolution 2001/42 de la Commission des droits de l’homme, Additif: „Étude sur la liberté de religion ou de conviction et la condition de la femme au regard de la religion et des traditions”, E/CN.4/2002/73Add.2, 5. april 2002. godine, dostupan (samo na francuskom jeziku) na internet stranici <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/2648af408d01ec0ac1256609004e770b/9fa99a4d3f9eade5c1256b9e00510d71?OpenDocument&Highlight=2.E%2FCN.4%2F2002%2F73%2Fadd.2>.
- 21 Vidi uopšteno UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota broj 4, paragrafi 167–174.
- 22 UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota broj 4, paragraf 170.
- 23 UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota broj 4, paragrafi 55–60.
- 24 Vidi, takođe, UNHCR-ov dokumentat pod nazivom Smernice o polno-utemeljenom proganjanju, (Guidelines on Gender-Related Persecution), gornja fusnota broj 19.
- 25 Takav zahtev se može pojaviti i kada podnosilac zahteva stupi u brak sa nekim ko pripada drugoj religiji u zemlji azila ili kada podnosilac zahteva podučava svoju decu tog drugoj religiji, a matična zemlja bi to iskoristila kao osnov za proganjanje.
- 26 Vidi UNHCR-ov priručnik, gornja fusnota 4, paragraf 96.